

Русского заграничного исторического архива в Праге»³³⁴, створеного на базі уже згаданого *Російського Закордонного Історичного Архіву (РЗІА)* у міжвоєнній Чехословаччині. Так, у розділі путівника «Документи по истории России (XIX – I пол. XX в.)» представлено матеріали про всі державні, зокрема, військові структури та установи на українських землях. Вони за радянською історіографією поділяються на три періоди: за часів Центральної Ради УНР, Української Держави за гетьмана П. Скоропадського, Директорії УНР, а також Кримського крайового уряду. Цікаво, що тут згадуються й військово-повітряні сили Української Центральної Ради.

Своєрідним свідченням інтересу до Української революції є сучасний покажчик українських книжок періоду 1917–1919 рр., які були придбані співробітником російської бібліотеки А. Л. Бемом навесні 1919 р., під час відрядження до Києва, «*Украинская книга в фондах БАН: украинские издания 1917–1919 гг. в Славянском фонде Библиотеки Российской академии наук*» (Санкт-Петербург, 2011)³³⁵. До посібника включено українські книги, періодичні видання та календарі, видані у 1917–1919 рр. Всього описано 283 видання, серед них – 41 примірник, що свого часу були вилучені з колекції відділення й зберігалися у спецфонді. Це зокрема – праці М. Грушевського: «Ілюстрована історія України» (Київ, 1918), «Україна і Росія: переговори в справі нового ладу (липень–серпень 1917 р.)» (Київ, 1917), «Українська Центральна Рада й її Універсали : перший і другий» (Київ, 1917), «Якої ми хочемо автономії і федерації» (Київ, 1917); О. Назарука «Формальні проблеми Української державности: герб, монетна одиниця, військовий однострій і стяги» (Київ, 1918); П. Стебницького «Поміж двох революцій: нариси політичного життя за рр. 1907–1918» (Київ, 1918); І. Огієнка «Українська мова: бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови» (Київ, 1918); «Програма Української Народної Республіканської Партії (У.Н.Р.П.)» (Київ, 1919) та ін.

3.4. Бібліографічні видання, присвячені українській Соборності, національній ідеї та незалежності

Актуальним у революційну добу було питання Соборності українських земель. Як відомо, у січні 1918 року була створена Українська Народна Республіка, а на територіях, що входили до Австро-Угорської імперії, була заснована Західноукраїнська Народна Республіка. 1 грудня 1918 року членами Ради державних секретарів ЗУНР у Фастові було укладено передоб'єднувальний договір з Директорією УНР про «злуку обох українських держав в одну державну одиницю». 3 січня 1919 року Національна Рада УНР у місті Станіславі (нині Івано-Франківськ) схвалила об'єднання Західноукраїнської Народної Республіки з Наддніпрянською Українською Народною Республікою в Народну Республіку. 21 січня 1919 р. у Хусті Всенародні збори ухвалили приєднати до Української Народної Республіки Закарпаття. 22 січня 1919 року згаданий договір, що увійшов в історію

³³⁴ Фонды Русского заграничного исторического архива в Праге : межархив. путеводитель / Т. Ф. Павлова. М.: РОССПЕЭН, 1999. 672 с.

³³⁵ Украинская книга в фондах БАН : укр. издания 1917–1919 гг. в Славянском фонде Библиотеки Рос. акад. наук / сост. О. Л. Волкова ; отв. ред. В. П. Леонов. СПб : БАН, 2011. 68 с. : ил.

як «акт злуки» – акт об'єднання українських земель, був обнародований у Києві на Софійській площі. Це державне свято символізує єдність українських земель. І хоча державі тоді не вдалося зберегти цілісність та незалежність, акт злуки став реальним втіленням вікової мрії українців про свою суверенну державу.

Враховуючи велике політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки для утворення єдиної (соборної) української держави, вперше відзначення цієї події на державному рівні в незалежній Україні було започатковано у 1999 р. Президентом Л. Кучмою³³⁶. У грудні 2007 р. вийшов Указ Президента України В. Ющенка «Про відзначення у 2008 році Дня Соборності України»³³⁷. Упродовж 2008–2010 рр. це свято відзначалося за активної участі вищих державних органів і посадових осіб, науковців і громадськості. Проте ці та інші президентські укази, насамперед, про святкування 22 листопада «Дня Свободи» як початку революційних подій Помаранчевого майдану (від 19 листопада 2005 р. № 1619) та «Про відзначення у 2010 році Дня Соборності України» (від 1 грудня 2009 року № 986) втратили чинність на підставі Указу Президента України В. Януковича «Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат та професійних свят» від 30 грудня 2011 р.³³⁸ Як наслідок, у 2011–2013 рр. два свята були об'єднані в одне під загальною назвою «День Соборності та Свободи»³³⁹.

Наступний керівник держави П. Порошенко відмінив нововведення свого попередника щодо назви свята. Указом № 871 від 13 листопада 2014 р. встановлено: з метою утвердження в Україні ідеалів свободи і демократії, збереження та донесення до сучасного і майбутніх поколінь об'єктивної інформації про доленосні події в Україні початку ХХІ століття, а також віддання належної шани патріотизму й мужності громадян, які восени 2004 року та у листопаді 2013 року – лютому 2014 року постали на захист демократичних цінностей, прав і свобод людини і громадянина, національних інтересів нашої держави та її європейського вибору, установити в Україні День Гідності та Свободи, який відзначати щорічно 21 листопада, як річницю двох революцій – Помаранчевої і Євромайдану³⁴⁰.

Водночас іншим указом Президента України було встановлено «Відзначати щорічно 22 січня – у день проголошення в 1919 р. Акта злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки – День Соборності України»³⁴¹.

³³⁶ Про День соборності України : Указ Президента України від 21 січ. 1999 р. № 42/99. *Голос України*. 1999. 23 січ. ; *Урядовий кур'єр*. 1999. 23 січ.; Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підгрунття, послання, реалізація, результати. Київ.: К.І.С., 2017. С. 288.

³³⁷ Про відзначення у 2008 році Дня Соборності України : Указ Президента України від 13 груд. 2007 р. № 1219/2007. *Офіційний вісник Президента України*. 2007. № 38. Ст. 1041. С. 63.

³³⁸ Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат та професійних свят : Указ Президента України від 30 груд. 2011 р. № 1209/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 2. Ст. 85. С. 4.

³³⁹ Президент заснував День соборності і свободи 22 січня. ТСН. 2011. 30 груд. URL: <https://tsn.ua/politika/yanukovich-skasuvav-den-svobodi.html>

³⁴⁰ Про День Гідності та Свободи : Указ Президента України від 13 листоп. 2014 р. № 872. *Офіційний вісник України*. 2014. № 92. Ст. 2641. С. 16. Українці відзначають День Гідності і Свободи. *Радіо Свобода*, 2018, 21 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-den-gidnosti-ta-svobody/29612297.html>

³⁴¹ Про День Соборності України : Указ Президента України від 13 листоп. 2014 р. № 871. *Офіційний вісник України*. 2014. № 92. Ст. 2640. С. 15.

День Соборності України і є символом об'єднання України, що стверджує нерозривний зв'язок між усіма поколіннями борців за її волю і незалежність, демонструючи перед усім світом неподільність української землі і непохитність української нації.

У цьому контексті варто розглянути низку бібліографічних видань з цієї тематики, що з'явилися у роки незалежності до і після зазначених президентських указів та з нагоди відзначення 100-річчя цієї історичної події: «Українська соборність: ідея, практика, проблеми (до 85-ї річниці проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР)» (Запоріжжя, 2004), методико-бібліографічний посібник «Західна Україна: боротьба за соборність» (Львів, 2004)³⁴², «Тернистий шлях соборності (До дня Соборності України)» (Краматорськ, 2007)³⁴³, «Злука в ім'я України» (Краматорськ, 2010), «Витоки Соборності» (Київ, 2014), «Соборність України: від ідеї до сьогодення (до Дня Соборності України)» (Краматорськ, 2015), «Соборна Україна: від ідеї до сьогодення» (Харків, 2014–2016), «Україна – Соборна держава» (Ужгород, 2016), «Супроти спільної біди, завжди тримаймося за руки» (Ізяслав, 2017), «Акт Злуки: уроки минулого і завдання сьогодення» (Івано-Франківськ, 2018), «Соборність України (до Дня Соборності України)» (Київ, 2018), «Соборність України: минуле, сучасне, майбутнє» (Запоріжжя, 2019), «Акт злуки УНР і ЗУНР та втілення ідеалу Соборної України» (Харків, 2019), «День Соборності: від мрії до дійсності» (Київ, 2019), «Акт Злуки 1919. Єднання заради Незалежності» (Івано-Франківськ, 2019) та інші.

Перелік бібліографічних видань, присвячених 100-річчю святкування об'єднання українських земель в єдиній державі, можна продовжити, але зупинимося на вказаних посібниках, виокремлюючи найгрунтовніші, відмінні і особливі за структурною побудовою, наповненням літературою тощо.

Довідково-бібліографічний матеріал, присвячений Дню Соборності, було вміщено у «Календарі знаменних і пам'ятних дат» 2004 р.³⁴⁴ Бібліографічний покажчик «Українська соборність: ідея, практика, проблеми»³⁴⁵ уклали фахівці бібліотеки Запорізького державного університету. Вони представили літературу і матеріали за цікаво сформованими розділами: «Українська соборність: ідея, практика, проблеми», «Від акту злуки УНР і ЗУНР 1919 року до незалежної України 2004 р.», «Ідейні натхненники соборності», «За Україну, за її волю», «Соборність та українські політичні партії», «Відображення подій 1917–1919 років у дослідженнях науковців. Автореферати дисертацій». У покажчику представлено праці як сучасних дослідників, так і представників української діаспори: монографії, статті з українських періодичних видань за кордоном, зокрема з «Визвольного шляху». Посібник містить 204 бібліографічні записи.

³⁴² Західна Україна: боротьба за соборність : до 85-их роковин проголошення ЗУНР : методико-бібліогр. посіб. / упоряд. І. Лешнівська. Львів : Ліга-Прес, 2004. 107 с. Бібліографія : с. 28–60.

³⁴³ Тернистий шлях соборності (до дня Соборності України) : бібліогр. список літ. / Відділ культури міськвиконкому ; ЦБС ЦПМБ ім. М. Горького ; Краматорськ, 2007. 8 с.

³⁴⁴ Коцирій Л. Ю. За Україну, за її волю! : день Соборності України (1919). *Календар знаменних і пам'ятних дат*. 2004. № 1. С. 40–43.

³⁴⁵ Українська соборність: ідея, практика, проблеми (до 85-річниці проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР) : бібліогр. покажч. / уклад. В. О. Герасимова, Н. М. Чала. Запоріжжя: ЗДУ, 2004. 25 с. URL: <http://library.znu.edu.ua/files/sobornost.pdf>

Постійно приділяли увагу розробленню цієї тематики працівники Міської центральної публічної бібліотеки м. Краматорська Донецької області. Так, з нагоди 90-річчя об'єднання УНР і ЗУНР вони підготували бібліографічний список літератури «Злука в ім'я України»³⁴⁶. Він складається з двох частин: вступної – «22 січня – День Злуки України» та бібліографічної, в якій розмежовано книжкові та періодичні видання. Особливість списку в тому, що його назва і зміст не співвідносяться більш ніж на сімдесят відсотків, адже наявна у виданні література, що безпосередньо присвячена питанню соборності, становить меншість. Так, у першій частині всього два таких дослідження: П. П. Сергієнка «Соборність України: поняття, ідеї, реальність» (Київ, 1993) та В. І. Сергійчука «Українська Соборність: Відродження українства в 1917–1920 роках» (Київ, 1999). Бібліографія списку включає 71 бібліографічний запис, з яких третина приурочена Соборності. Інші публікації списку відображають політичні, економічні, фінансові, культурні, правові питання в політиці урядів УНР, а також їх дипломатію та міждержавні відносини. Всі ці дослідження взято з сучасних журналів різних наукових і освітніх напрямів: УЖ, «Зовнішні справи», «Пам'ять століть», «Персонал», «Політика і культура», «Людина і політика», «Вісник Академії правових наук України», «Військо України», «Схід», «Донбас» «Підприємництво, господарство і право», «Фінанси України», «Формування ринкових відносин в Україні», «Дивослово», «Літературна Україна», «Історія в школі», «Рідна школа», «Все для вчителя», а також з газет: «Голос України», «Дзеркало тижня», «Урядовий кур'єр».

Бібліографічний покажчик «Витоки Соборності»³⁴⁷ – веббібліографічне електронне видання Міської спеціалізованої молодіжної бібліотеки (МСМБ) м. Києва «Молода гвардія» – носить просвітницький характер. На початку подано хроніку встановлення в Україні державного свята – Дня Соборності з відповідними гіперпосиланнями на документи. Далі матеріал структуровано за розділами: «Історична довідка», де йдеться про передумови та історичне значення Акту злуки 1919 р., та «Бібліографія статей» – включено сучасні публікації з таких періодичних видань, як «Голос України», «День», «Вечірній Київ», «Дзеркало тижня», «Дивослово», «Україна молода», «Сільські вісті», «Урядовий кур'єр» та «Хрещатик» за 2007–2013 рр. Завершують покажчик розділи: «Література за темою», «Інтернет ресурси» та «Фільмографія». Бібліографія збагачена посиланнями на повні тексти вказаних документів, ілюстраціями, додатками – текстами документів («Передвступний договір, заключений дня 1 грудня 1918 року в м. Фастові між Українською Народньою Республікою й Західно-Українською Народньою Республікою про маючу наступити злуку обох українських держав в одну державну одиницю» і «Універсал Директорії Української Народної Республіки, Київ 22 січня 1919 р.»).

³⁴⁶ Злука в ім'я України : бібліогр. список літ. / Краматор. міськ. центр. публ. б-ка ім. М. Горького ; уклад.: Труш Н. В., Андрущенко Р. М., Горлова О. М. Краматорськ, 2010. 11 с. URL: library.znu.edu.ua/files/sobomost.pdf; <https://ru.calameo.com/read/00287428116730b33734c>

³⁴⁷ Витоки Соборності : темат. бібліогр. покажч. до Дня Соборності та Свободи / Міська спец. молодіжн. б-ка «Молода гвардія». Київ. 2014. URL: <http://msmb.org.ua/biblioresursi/bibliografiya/osobistosti/bitoki-sobomosti/>

До початку російської агресії свято Соборності виглядало як данина певним історичним традиціям, важливим, але давно минулим подіям. Цілісність країни здавалася безсумнівною, кордони непорушними, можливість окупації – неможливою. Лише після захоплення Росією Криму і частини Донбасу громадяни України почали усвідомлювати цінність соборної держави, оцінюючи по-новому кожен подію, кожен факт тих далеких часів. Саме тому зросла кількість бібліографічних видань, присвячених державній єдності українських земель. Два наступні бібліографічні списки подібні за назвою й цікаві своїми передмовами та вступними частинами. Короткий бібліографічний список сучасної літератури «Соборність України: від ідеї до сьогодення»³⁴⁸ підготували співробітники науково-технічної бібліотеки Донбаської державної машинобудівної академії, того ж таки м. Краматорська. Незважаючи на невелику кількість вміщених у ньому бібліографічних записів, у передмові автори звертають увагу на історію виникнення і святкування цієї події. Як приклад споконвічного прагнення українців до єднання наводиться історичний епізод братання між Українськими січовими стрільцями австро-угорської армії та українськими вояками російської армії, які перебували по різні сторони фронту під час Першої світової війни. Укладачі тісно пов'язують ідею соборності українських земель з багатовіковою мрією українського народу – відродити незалежну, соборну національну державу. Вони зазначають, що об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого демократичного, неекспансіоністського збирання територій в єдиній суверенній державі, та вказують на чинники єднання нації і держави – духовність, мову, спільну волю більшості мешканців України жити в єдиній, незалежній, унітарній, демократичній, економічно високорозвиненій державі, а нині ще й прагнення до євроатлантичної інтеграції. З-поміж цікавих і оригінальних публікацій, представлених у списку, варто назвати статтю С. П'ятаченка «Ідея соборності України в поезії Олександра Олеся і Євгена Маланюка» (Дивослово: українська мова і література в навчальних закладах. Київ, 2005, № 7).

Електронний бібліографічний список «Соборна Україна: від ідеї до сьогодення»³⁴⁹ укладений у 2014 р. фахівцями наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Список, який супроводжує невелика вступна довідка про історичну подію, складається з трьох розділів: Документи, наукові розвідки, нариси, спомини; Наукові статті; Довідкові видання. Безперечно, мають зацікавити дослідників статті: С. Кульчицького «Злука чи возз'єднання?», В. Великочия «Українська соборність 1918–1919 років: парадигми і виклики сучасної вітчизняної історіографії», І. Гошуляка «Проблема соборності України в контексті революційних подій 1917–1919 рр.».

³⁴⁸ Соборність України: від ідеї до сьогодення (до Дня Соборності України) : бібліогр. покажч. / Донбас. держ. машинобуд. акад., Наук.-техн. б-ка ; уклад. В. І. Алексєєва; відп. ред. Ж. І. Коробка. Краматорськ, 2015. 11 с. URL: <http://www.dgma.donetsk.ua/docs/biblio/pokag4iki/sobornost.pdf>

³⁴⁹ Соборна Україна: від ідеї до сьогодення / Наук. б-ка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. Харків, 20.01.2014. URL: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=304:soborna-ukraina-vid-idei-do-sohodennia&Itemid=236

М. Мацькевича «Історико-правові аспекти проголошення Акту злуки УНР та ЗУНР», «Етапи юридичного оформлення об'єднання УНР і ЗУНР» та інші, включені до списку.

У цьому контексті варто згадати статтю доктора історичних наук П. Гай-Нижника «Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України». У ній глибоко розкривається проблематика цього питання, а також подано декілька цінних документів: «Передвступний договір, заключений дня 1 грудня 1918 року в м. Фастові між Українською Народньою Республікою й Західно-Українською Народньою Республікою про маючу наступити злуку обох Українських держав в одну державну одиницю», лист вищого керівного органу ЗУНР про згоду об'єднатися – «До світлої Директорії Української Народної Республіки у Києві», «Ухвалу Всенародних Зборів угорських українців 21 січня 1919 року» про приєднання до Соборної України і власне сам «Універсал Директорії Української Народної Республіки» про об'єднання. П. Гай-Нижник стверджує, що ідея Соборності генетично закладена в українцях з давніх давен ... і стала однією з запорук збереження нашої державності та національного самоусвідомлення. Водночас він доводить, що наприкінці 1919 р. – на початку 1920 р. Українська державна єдність Соборної УНР була зруйнована українськими ж руками, після чого відбувалася втрата національної державності. Вчений називає це гірким уроком та повчальною сторінкою історії для сьогоднішніх і майбутніх українців. «Урок цей вчить, що у часи негод і боротьби слід відкинути власні амбіції і політичні, чи будь-які інші гешевти перед першочерговим і святим обов'язком зберегти національну єдність народу та Українську Соборну Самостійну Державу. І в цьому священному завданні немає дрібних та другорядних питань, немає важливих і менш важливих територій, українських і менш українських регіонів! Кожен клапчик української землі є всією Україною і усі, від малих та відчужених, але наших споконвічних земель повинні бути об'єднані в лоні Великої Соборної Української Держави: від Марморомщини і Придністров'я до Берестейщини, Рильщини і Стародубщини, від Посяння, Холмщини і Підляшшя до Донщини і Кубані. ... Хоча на початку ХХ ст. Соборна Україна припинила своє існування, Акт Злуки залишився тією знаменною подією, що мала велике історичне значення. Він дав змогу заманіфестувати перед усім світом про неподільність українських земель, єдність і солідарність українського народу, став прологом, дороговказом для сучасної соборної суверенної України»³⁵⁰.

Переважно освітній характер має бібліографічний список «Україна – Соборна держава» (Ужгород, 2016)³⁵¹, підготовлений бібліотекарями Закарпатської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва. Список з анотаціями складається з двох розділів: книжкових і періодичних видань. Серед книг здебільшого рекомендаційна література, зокрема навчальні посібники, де широко висвітлено історію зародження

³⁵⁰ Гай-Нижник П. Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України. *Регіональні проблеми української історії* : зб. наук. пр. Умань, 2008. Вип.1. С.44–58.

³⁵¹ Україна – Соборна держава : бібліогр. список літ. / Закарпат. обл. б-ка для дітей та юнацтва. Ужгород, 2016. 9 с. URL: <https://ru.calameo.com/read/00436208658b4b9a875c>

цієї ідеї та День української Соборності, а також чимало інформації про діячів та державні органи, які приймали рішення про Злуку. Більшість публікацій подано з таких періодичних видань, як «Наука і суспільство», «Українське слово», «Школа в сучасній Україні» та інші. Творчість українських поетів Олександра Олеся і Євгена Маланюка найемоційніше художньо відображає цю історичну подію. У виданні наведено рядки з вірша Олександра Олеся «Дух наш пречистий, дух наш народний», написаного у грудні 1918 р., який став найбільш образним і духовним втіленням ідеї Соборності.

Фахівцями Національної історичної бібліотеки України на основі виставки документів, приуроченої возз'єднанню УНР і ЗУНР, укладено електронний бібліографічний список «Соборність України (до Дня Соборності України – 22 січня)» (Київ, 2018)³⁵². До списку увійшов 141 бібліографічний запис. Це переважно дослідження і публікації періоду незалежності України. Виняток становить праця П. Мірчука «Від Другого до Четвертого Універсалу» (Торонто, 1955), а також декілька робіт радянських учених: І. Компанійця «Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст., (1900–1919 р.)» (Київ, 1960), А. Лихолата «Директорія» та В. Маланчука «Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР)». Остані дві опубліковано в «Радянській енциклопедії історії України». На нашу думку, доцільно було б до публікацій радянських часів додавати відповідні пояснення чи критичні зауваження. Адже відомо, що радянська влада та її ідеологи розглядали Соборність України лише крізь призму імперських інтересів Кремля, а не єдності українського народу. Радянські автори негативно висвітлювали цю подію, згадуючи про неї одним-двома реченнями. Характерною є стаття В. Маланчука, де автор писав: «В січні 1919 р. «уряд» ЗУНР підписав угоду з петлюрівською Директорією про входження ЗУНР до складу петлюрівської «держави» з метою об'єднання сил української контрреволюції для боротьби проти радянської влади»³⁵³. У статті А. Лихолата «Директорія» про об'єднання ЗУНР і УНР взагалі не згадується.

У 2018 р. з'являється електронний бібліографічний список Івано-Франківської ОУНБ «Акт Злуки: уроки минулого і завдання сьогодення»³⁵⁴, який містить 21 запис літератури за 2005–2017 рр. До списку увійшли публікації з українських періодичних видань: «Красзнавець Прикарпаття», «УІЖ», «Вісник Академії правових наук України», «Дзеркало тижня» та ін. Серед бібліографічних описів література із суміжної або дотичної тематики: О. Реєнт «Проголошення ЗУНР: проблема легітимації» (УІЖ, 2009, № 1), В. Рум'янець «Утворення Української Народної Республіки (до 100-річчя Третього Універсалу)» (Вісн. Нац. акад. правових наук України, 2017, № 3) тощо.

³⁵² Соборність України (до Дня Соборності України) / Нац. іст. б-ка України ; уклад.: А. І. Новицька ; бібліогр. ред.: Г. В. Єфименко. Київ, 2018. URL: <https://www.nibu.kyiv.ua/exhibitions/56/>

³⁵³ Соборність України: від ідеї до сьогодення: (до Дня Соборності України) : бібліогр. покажч. / Донбас. держ. машинобуд. акад., Наук.-техн. б-ка ; уклад. В. І. Алексеева; відп. ред. Ж. І. Коробка. Краматорськ, 2015. 11 с. URL: <http://www.dgma.donetsk.ua/docs/biblio/pokag4iki/sobornost.pdf>

³⁵⁴ Акт Злуки: уроки минулого і завдання сьогодення : бібліогр. / Івано-Франків. обл. універс. наук. б-ка ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 2018. URL: <https://lib.if.ua/exhib/1540827118.html>

Бібліотеки різних відомств підготували бібліографічні видання з нагоди 100-річчя проголошення Акту Злуки двох українських держав у 1919 р. Особливу увагу варто звернути на ґрунтовний бібліографічний покажчик наукової бібліотеки Запорізького національного університету *«Соборність України: минуле, сучасне, майбутнє»* (Запоріжжя, 2019)³⁵⁵. Це видання є своєрідним доповненням і розширенням уже згаданого покажчика *«Українська соборність: ідея, практика, проблеми»* (Запоріжжя, 2004). На відміну від попереднього посібника джерельна база нового видання збільшилася майже в 3,4 раза і склала 683 записи літератури з фонду університетської книгозбірні. Матеріал розміщено у восьми послідовно й логічно сформованих розділах, окремі з них включають певну кількість літератури з революційної тематики, а деякі розділи повністю їй присвячені. Однак у більшості розділів хронологічні межі не визначено.

Матеріали першого розділу – «Ідея соборності в історії українського народу» розкривають історію соборності в українському державотворенні. Тут тісно переплелася література, що висвітлює питання соборності українських земель, української національної ідеї, свідомості й державності. До прикладу, у розділі представлено працю О. В. Добржанського про змагання за українську державу на Буковині в революційні роки та дослідження М. Палієнко й І. Срібняка про збереження документальних свідчень боротьби українського народу за соборність та державність у 1918–1921 рр. (з архівних колекцій еміграції). У назві розділу не зазначено хронологічних меж, тобто не зрозуміло, коли в історії українського народу зародилася ідея соборності. Ця ж сама проблема може стосуватися другого розділу «Видатні діячі про соборність та державність», де подано описи літератури, що розкривають еволюцію ідей, думок, поглядів та концепцій щодо української соборності й державності у заявах і працях визначних українських діячів XVII–XX ст., з-поміж яких учасники національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр.: М. Грушевський, В. Винниченко, В. Липинський, М. Шаповал, С. Петлюра, П. Скоропадський, Є. Петрушевич, а також М. Міхновський і С. Рудницький. Загалом бібліографічні матеріали, зібрані у першому і другому розділах, подібні за своєю проблематикою, адже ідеологами соборності завжди були визначні особистості.

У розділі «Соборність в програмах і практиці політичних партій і рухів України» також наявна література про революційні часи: І. Гірік «Джерела дослідження ідейних засад Української комуністичної партії (боротьбистів) (1918–1920 рр.)», Г. О. Лебедева «Загальноросійські партії есерів і меншовиків в Українській національно-демократичній революції 1917–1920 років», О. Любовець «Принцип державності та соборності в програмах українських політичних партій революційної доби 1917–1920 рр.», Я. Й. Маляк «Політичні партії в боротьбі за державність на західноукраїнських землях у 1917–1919 рр.», В. В. Стрілець «Українські соціалістичні партії і державність України (січень 1917 – січень 1918 р.)», В. Яремчук «Формування соборницьких ідей та спроба

³⁵⁵ Соборність України: минуле, сучасне, майбутнє : (до 100-річчя проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР) : бібліогр. покажч. / уклад. О. В. Левчук; Запоріж. нац. ун-т, Наук. б-ка. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 50 с.

їх втілення під час боротьби за національну державу в Західній Україні (1918–1919 рр.)»).

Наступні три розділи й представлені в них матеріали безпосередньо присвячені революційній тематиці: «Ідея соборності і українське державотворення в 1917–1921 рр.», «Видатна віха української історії (Акт Злуки)», «Трудовий конгрес України – перше соборне представництво українського народу». У сьомому розділі зібрано матеріали про державне свято – День Соборності України та традиції його святкування в Україні та за її межами. Останній розділ – «Веб-бібліографія» містить посилання на найважливіші ресурси мережі Інтернет за цією тематикою.

Не залишилася поза увагою ця історична подія у бібліографів Львівської ОУНБ, які підготували бібліографічний покажчик *«Від Акту Злуки до Дня Соборності. 100-літньому ювілею історичної події присвячується»* (Львів, 2019)³⁵⁶. Крім передмови та ґрунтовного історичного екскурсу, покажчик складається з шести розділів, що включають 266 бібліографічних записів та іменний покажчик. До першого розділу – «Офіційні документи» увійшли насамперед сучасні законодавчі акти – укази президента України, постанови Верховної Ради України про відзначення Дня Соборності та нагородження державними нагородами України з нагоди Дня Соборності України. Водночас у другому розділі «3 історії Акту Злуки» також представлено офіційні документи, але революційних часів, зокрема, «Акт Директорії про з'єднання всіх українських земель (Вивід прав України: документи і матеріали до історії української політичної думки. Вид. 2-ге». (Нью Йорк, 1964), «Конституційні акти України. 1917–1920: невідомі конституції України» (Київ, 1992). Як і більшість розділів посібника, цей також містить бібліографічні записи праць не лише сучасних вітчизняних дослідників, а й українських авторів з діаспори другої половини ХХ ст.: М. Андрусак «Соборність України в 1919 році» (Світло. 1979. № 1), О. Бойдуник «22 січня на тлі внутрішньої політики» (Самостійна Україна. 1987. №1–3), Г. Васькович «День Державності і Соборності» (Авангард. 1966. Ч. 1), М. Верниволя «У радісному гомоні Софійських дзвонів» (Життя і школа. 1962. №10–12) та ін. Не всі назви поданих у розділі матеріалів безпосередньо присвячені Соборності, багато праць загального характеру з історії України та її державності, але містять інформацію про цю подію. Наприклад, С. Грабовський «Нариси з історії українського державотворення» (Київ, 1995); І. Гулик «Дві іпостасі української революції» (Державність. 1992. № 1); М. Дністрянський «Етнографічні засади формування державності, державної території та кордонів України у часи української революції 1917–1920 рр. та у міжвоєнний період (1920–1939 рр.)» (Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів, 2006). Серед робіт українців з еміграції та діаспори: М. Ковалевський «При джерелах боротьби: спомини, враження, рефлексії» (Інсбрук, 1960), Т. Волошин «Будьмо готові на поклик сурми!» (Укр. козацтво. 1982. №1–3), а також загальні дослідження з історії України відомих нині авторів: І. Мазепи, Н. Полонської-Василенко, І. Крип'якевича, І. Нагаєвського, О. Субтельного, П.-Р. Магочія та ін.

³⁵⁶ Від Акту Злуки до Дня Соборності. 100-літньому ювілею історичної події присвячується: бібліогр. покажчик / упоряд.: І. Лешнівська, бібліографування О. Григорчук, І. Зінченко; ред. О. Букавіна; наук. ред. І. Лешнівська. Львів, 2019. 36 с.

У третьому розділі «Спогади» представлено всього п'ять бібліографічних записів праць представників української діаспори. Вони були підготовлені у другій половині ХХ ст. або перевидані в роки незалежності України. У цьому розділі варто було б представити й роботу М. Ковалевського «[Про соборність українських земель, яку було в січні 1919 року урочисто проголошено в Києві]» (При джерелах боротьби: спомини, враження, рефлексії. Інсбрук, 1960).

Укладачі виокремили четвертий розділ «Уроки для сучасної України», де подано бібліографічні записи праць, в яких розкривається значення Акту Злуки 1919 р., зокрема, з погляду сьогодення. П'ятий розділ «Вшанування» фактично складається з двох підрозділів. Це описи праць, приурочені відзначенню свята на загальнодержавному та регіональному рівнях – «Святкування річниць Злуки на Львівщині». В останньому розділі покажчика представлено матеріали про святкування Дня Соборності у містах області, зокрема, у Львові, Бориславі, Новому Роздолі, Червонограді, а також в усіх районах, зокрема, Бродівському, Буському, Городоцькому, Дрогобицькому, Жидачівському, Золочівському. Джерелами цієї інформації є публікації з місцевої преси, як «Голос Самбірщини», «Перемишлянський край», «Бойківська думка», «Голос з-над Бугу» та ін.

До цієї ж визначної дати – 100-річчя з дня Соборності українських земель фахівці Івано-Франківської ОУНБ уклали веббіографічний покажчик, у назві якого наголошується на нерозривності термінів «соборність» і «незалежність» – «*Акт Злуки 1919. Єднання заради Незалежності*» (Івано-Франківськ, 2019)³⁵⁷. Видання дає змогу всебічно ознайомитися з українськими інтернет-джерелами, в яких міститься інформація про об'єднання УНР і ЗУНР у 1919 р., а також факт злуки та перші кроки на шляху її реалізації. Заслужують на увагу матеріали першого розділу: «Акт Злуки 1919. Історичне значення. Теоретико-правова оцінка». Вони відображають інформацію з сайтів академічних і державних установ, навчальних закладів: Інституту історії України, Українського інституту національної пам'яті, Міністерства культури України, Національного університету «Львівська Політехніка»; з освітніх сайтів: «Освіта в Україні», «Учбові матеріали для студентів і школярів»; з сайтів електронних бібліотек і газет, зокрема «Кореспондент», «Тиждень», «Радіо Свобода»; з регіональних інформаційних порталів, таких як «Тернопільщина», та персональних сайтів, зокрема П. Гай-Нижника. Другий розділ – «Відеоматеріали», третій – «Висвітлення матеріалів про Злуку на сайті ОУНБ ім. І. Франка». Тут представлено назви книжкових виставок, круглих столів, організованих у бібліотеці з нагоди цього свята: «Акт Злуки: уроки минулого і завдання сьогодення», «Злука: віків і волі вічні дзвони», «Велич України в її Соборності», «Соборність України: від ідеї до сьогодення».

До святкування 100-річчя з дня Соборності України співробітники Харківської обласної бібліотеки для дітей підготували методичні поради «*Акт злуки УНР*

³⁵⁷ Акт Злуки 1919. Єднання заради Незалежності : веббіогр. покажч. / Івано-Франків. обл. універс. наук. б-ка ім. І. Франка ; уклад.: Ю. Кузьмін. Івано-Франківськ, 2019. 16 с. URL: <https://ru.calameo.com/read/002820791a4fee38cfbf4>

і *ЗУНР та втілення ідеалу Соборної України*» (Харків, 2019)³⁵⁸. У передмові укладачі наголошують, що Соборність – загальна органічна ознака будь-якої нації, невідмінна умова її розвитку й процвітання, важлива передумова державності. Методичні рекомендації включають сім розділів, шість з них – це фактично історичні оповідання, що висвітлюють процес втілення ідеї соборності українських земель у ХХ ст.: «На шляху до Соборності», «Перші кроки до Соборної України», «Через тернії до Соборності», «Свято єдності України», «У боротьбі за єдність», «Кінець і знову початок». Сьомий розділ – список літератури до теми. У посібнику представлено публікації з журналів «Шкільна бібліотека», «Позакласний час», «Дивослово». Видання також містить додатки. Перший з них присвячений «Ідеї соборності в художній творчості Січових стрільців», де згадано січовиків, які писали вірші, присвячені цій події. У другому зібрано матеріали на тему: «Соборність України в творчості Олександра Олеся та Євгена Маланюка».

Основа виставки *«100-ліття проголошення Соборності України: літопис за документами відділу зарубіжної україніки»*³⁵⁹ відділу зарубіжної україніки НБУВ складає література, видана за межами України. Серед видань – книги, написані учасниками подій, статті з часописів, праці іноземними мовами, пропам'ятні збірники. Найбільше серед представлених книг – спогади та розвідки, написані очевидцями та учасниками події – І. Кедриним (Рудницьким), М. Шаповалом та ін. Мемуари, присвячені цій тематиці, містяться також у часописах, виданих у діаспорі впродовж 20–50-х років ХХ століття. У списку представлено публікації про День проголошення Соборності з таких періодичних видань, як «Визвольний шлях» (Лондон), «Трудова Україна» (Прага), «Самостійна Україна» (Чикаго), «Літопис Червоної Калини» (Львів), «Сучасність» (Мюнхен) тощо. Окремий блок літератури представляє документальні першоджерела про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну, що були опубліковані як у збірниках документів, так і окремими статтями у часописах. Особливо велику роль проголошенню Соборності 22 січня 1919 року відведено у пропам'ятних діаспорних збірниках, присвячених річницям Акту Злуки³⁶⁰.

Бібліографічний анований список статей з нагоди 100-річчя Акту Злуки ЗУНР і УНР підготували і співробітники Міської спеціалізованої молодіжної бібліотеки «Молода гвардія» м. Києва – *«День Соборності: від мрії до дійсності»* (Київ, 2019)³⁶¹. До видання включено лише описи статей, опублікованих упродовж 2016–2018 рр. у таких періодичних виданнях: «Військо України», «Вечірній Київ», «Голос України», «Україна молода», «Український тиждень», «Урядовий кур'єр».

³⁵⁸ «Акт злуки УНР і ЗУНР та втілення ідеалу Соборної України» [до 100-річчя з дня проголошення Акту возз'єднання УНР та ЗУНР] : метод. поради / Харків. обл. б-ка для дітей ; уклад.: Д. А. Бродяк ; ред.: С. М. Загrevська. Харків, 2019. 36 с. URL : <https://en.calameo.com/read/003308128f58dec205f48>

³⁵⁹ 100-ліття проголошення Соборності України: літопис за документами відділу зарубіжної україніки / К. Петриченко. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* : [офіц. портал] Київ, 2019. 25 назв. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/4601>

³⁶⁰ Там само.

³⁶¹ День Соборності: від мрії до дійсності: бібліогр. список джерел до 100-річчя проголошення Акта Злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки 21 січня 1919 року / Міська спец. молод. б-ка «Молода гвардія»; уклад.: Фоміна Н. І., Мілашенко Т. І. Київ, 2019. 14 с. URL: <https://ru.calameo.com/read/0020028569eb6967d9a84>

Увага в них акцентується на сучасних проблемах соборності України. Водночас у додатку посібника розміщено повні тексти головних документів Соборності 1919 р.: «Універсал Директорії УНР», «Передвступний договір від 1 грудня 1918 року між УНР і ЗУНР», звернення Української Національної Ради ЗУНР до Директорії УНР – «До світлої Директорії УНР у Києві», а також «Ухвала всенародних зборів угорських українців від 21 січня 1919 року».

Творчим підходом щодо обрання назви бібліографічних праць вирізняються й районні книгозбірні. Так, невеликий бібліографічний список Ізяславської центральної районної бібліотеки Хмельницької області названо «*Супроти спільної біди, завжди тримаймося за руки*»³⁶² (Ізяслав, 2017). У списку представлено публікації з місцевої преси («Зоря Надгориння», «Подільські вісті», «Партнер», «Пульс»), в яких висвітлюються заходи зі святкування Дня Соборності в Ізяславському районі.

На базі книжкової виставки, що експонувалася у НІБУ до 100-річчя від часу проголошення у Хусті на народних зборах злуки Карпатської України з Українською Народною Республікою, підготовлено електронний бібліографічний список «*Всенародні Збори угорських русинів 1919 року*»³⁶³. 21 січня 1919 р. на з'їзд у м. Хуст прибуло 420 делегатів від 175 (з-поміж 400) населених пунктів Закарпаття та близько тисячі гостей з навколишніх сіл. Практично всі промовці вимагали возз'єднання з Україною. У прийнятій одногосно резолюції проголошувалося: «Всенародний Конгрес Угорських Русинів з дня 21-го січня 1919 р. ухвалює з'єднати комітети: Угоча, Берег, Уг, Земплин, Шариш, Спіш і Абауй-Торна з Соборною Україною, просячи, щоб нова держава при виконанні цієї злуки узгодила окремішні положення угорських русинів» (ймовірно, йшлося про особливий статус Закарпаття в складі Української держави). Сформовано делегації для вручення цього рішення керівникам ЗУНР і УНР. Наступного дня, 22 січня 1919 р., на Софіївській площі в Києві, де відбувався історичний Акт злуки, ЗУНР говорила і від імені Закарпаття³⁶⁴.

У бібліографічному списку представлено загальні дослідження з історії України, а також публікації з енциклопедій та інших довідкових видань, де згадується ця історична подія.

Враховуючи велике історичне, політичне та культурне значення у справі державотворення, об'єднання українських земель, підняття національної свідомості та з нагоди 95-ї річниці проголошення у листопаді 1918 р. Гуцульської Республіки Закарпатська ОУНБ підготувала бібліографічний список «*Гідність і мужність Закарпаття*»³⁶⁵ (Ужгород, 2014). До списку увійшли бібліографічні описи книжок,

³⁶² «Супроти спільної біди, завжди тримаймося за руки» (до Дня Соборності України) : бібліогр. список ст. / Сектор культури Ізяслав. райдержадмін., Ізяслав. центр. р-на б-ка, метод.-бібліогр. відділ ; уклад.: Т. Гайдашук, відп. за вип.: І. Кальницька. Ізяслав, 2017. 4 с. URL: <https://ru.calameo.com/read/004430484efalcd2c9e29>

³⁶³ Всенародні Збори угорських русинів 1919 року : бібліогр. список / Нац. іст. б-ка України. Київ, 2019. URL: http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2326&Itemid=1650

³⁶⁴ Віднянський С. В. Всенародні збори угорських русинів в Хусті. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ, 2003. Т. 1. С. 645–646.

³⁶⁵ Гідність і мужність Закарпаття: до 95-річчя проголошення Гуцульської Республіки : [бібліогр. список] / Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка. Ужгород, 2014. <http://www.biblioteka.uz.ua/vistavka/?presentation=47>

переважно монографічні дослідження, зокрема спогади президента Гуцульської Республіки Степана Клочурака «До волі = Strive for freedom : спомини» (Нью-Йорк, 1978).

Оскільки питання соборності та української державності нерозривно пов'язані між собою, варто зупинитися на типово і тематично схожих бібліографічних покажчиках Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова та Херсонського державного університету, присвячених відповідно 10-й та 25-й річницям незалежності України – «Державотворення та національна ідея України» (Миколаїв, 2001) ³⁶⁶ і «Шлях української незалежності» ³⁶⁷ (Херсон, 2016). До першого з названих посібників увійшли книги (монографічна, науково-популярна, довідкова література, навчальні посібники), журнальні та газетні статті, а також бібліографічні матеріали українською та російською мовами, що надійшли до Миколаївської ОУНБ упродовж 1991–2001 рр. Матеріал згруповано у чотирьох розділах. Проте лише у двох з них – «Нація. Національна ідея» та «Поборники державності України» наявна література про революційну добу та її визначних державних і політичних діячів, які втілювали у життя ідеї української державної незалежності.

До покажчика, підготовленого фахівцями Херсонського державного університету, «Шлях української незалежності» увійшли матеріали за 2006–2016 рр. (391 бібліографічний запис), що висвітлюють ключові події ХХ ст. на шляху до незалежності України. Структура видання складається з восьми розділів, два з них – «Історія України та її державності» і «Видатні постаті українського державотворення» включають матеріали про революційну добу й політичних, громадських та культурних діячів тих часів, які зробили вагомий внесок у розбудову української держави. Посібник вміщує статті зі збірників наукових праць, періодичних видань, інформацію з підручників і навчальних посібників українською та російською мовою.

3.5. Бібліографія терору і репресій в революційну добу

3.5.1. Розсекречення і оприлюднення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом

Революційна доба характеризувалася масовим терором і репресіями. Свою участь у них радянська влада приховувала й замовчувала, але, як виявилось, масштабно використовувала ці інструменти упродовж усього періоду свого існування. Під час «перебудови» в СРСР було вперше порушено питання реабілітації жертв політичних репресій в Україні. 17 квітня 1991 р. Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки схвалила Закон «Про реабілітацію жертв політичних

³⁶⁶ Державотворення та національна ідея України : бібліогр. покажч. / Миколаїв. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гмирьова ; ред. Л. М. Голубенко. Миколаїв : Варт, 2001. 24 с.

³⁶⁷ Шлях української незалежності (до 25 річниці Дня Незалежності в Україні) : рек. покажч. літ. / М-во освіти і науки України, Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2016. 37 с. URL: www.kspu.edu/...ashx/незалежність%20указат.docx?id